

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Історичний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра історії України

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а

бакалавра

(освітній рівень)

на тему: **«Німецькі колонії півдня України в період Української національної революції 1917-1920 рр»**

«The German colonies southern territories of Ukraine during the Ukrainian War of Independence 1917-1920»

Виконала: студентка денної форми навчання
напряму підготовки 6.020302 Історія
Каминіна Олена Володимирівна

Керівник к. і. н., доцент Вінцковський Т.С. _____

Рецензент к. і. н., доцент Пригарін О.А.

Рекомендовано до захисту:

Захищено на засіданні ЕК № 2

Протокол засідання кафедри

протокол № __ від _____ 2016 р.

№ __ від _____ 2016 р.

Оцінка _____/_____/_____

(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ДЕК

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Одеса – 2016

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Становище німецьких колоній в період	9
1.1. В умовах влади Директорії УНР	26
Розділ 2. Німецькі колонії в період Української Гетьманської Держави	31
Розділ 3. В умовах Денікінського режиму	36
Розділ 4. Політика більшовицької влади щодо німецького населення Півдня України.....	41
Висновки	50
Список використаних джерел та літератури	52

ВСТУП

Актуальність теми тісно пов'язана з багатьма важливими проблемами розбудови сучасної української держави. Одним зі складників цього процесу є подальше вдосконалення і розвиток міжнаціональних відносин, що актуально для багатонаціональної України. Будувати майбутнє неможливо без чіткого усвідомлення нашого минулого в усіх його проявах. Історія кожного народу, який населяє сучасну Україну, та внесок їх в державотворчі процеси на початку ХХ століття є невіддільною частиною загальної української історії. Ґрунтовне і всебічне її вивчення дає змогу краще зрозуміти сьогодення.

Серед багатьох народів, які населяють нашу країну, важливе місце належить німцям. Посилений інтерес до цієї теми спричинив велику кількість наукових публікацій, що стосуються різних національних чинників Української революції 1917-1920 рр., насамперед, вплив російського, польського, єврейського населення на хід революції. При цьому авторці невідоме узагальнене дослідження, у якому систематизувалася б національна політика щодо німецького населення України, і передусім – як змінювалася чи не змінювалася політика урядів, які існували протягом 1917-1921 років до німецьких колоністів.

Політичне життя німців на півдні України в період революції суттєво відрізняється від інших, більш чисельних етнічних груп (росіян, євреїв, поляків), які досить активно діяли на тогочасній політичній арені. Таким чином, велике науково-пізнавальне значення має неупереджене дослідження становища українських німців в період Української національної революції.

Мета роботи полягає у тому, щоб на основі джерел, літератури здійснити комплексний аналіз становища німецьких громад на півдні України в період Української національної революції 1917-1921 рр. Проаналізувати політику українських урядів щодо німецького населення..

В межах досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні наукові завдання:

- вивчити політику різних урядів щодо німецьких колоній півдня України в період Української революції 1917-1920 рр.;
- з'ясувати ступінь активності представників німецьких колоній у збройній боротьбі протягом вказаного проміжку часу;
- дослідити участь німецьких громад у виборчих процесах періоду революції;
- висвітлити мовно-культурні аспекти життя німецьких громад в умовах регулярної зміни влади.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичні і соціально-економічні та культурні процеси, які відбувалися на теренах України у період революційних трансформацій 1917-1920 рр.

Предмет дослідження – участь німецьких колоністів і революційних подіях зазначеного періоду часу.

Хронологічні рамки дослідження – доба Української національної революції 1917-1921 рр.

Територіальні рамки дослідження обмежені Херсонською і Таврійською губерніями, себто адміністративно-територіальними одиницями в межах яких компактно проживали німецькі громади півдня України.

Для дослідження даної теми мною було використано низку загальнонаукових та історичних методів, а саме: метод описування, динамічний метод, порівняльний. Обрані методи дослідження допомогли реалізувати конкретні завдання.

Метод описування дає можливість зв'язати в єдине ціле усі розглянуті елементи роботи, конструюючи цілісну картину минулого. Завдяки використанню цього методу читач отримує історичні факти, які доповнені поясненнями і аналізом матеріалу.

Динамічний метод передбачає вивчення становища німецьких колоній у стані постійних змін влади, які відбувалися протягом Української

революції 1917-1921 рр.. Динаміка змін слугує в формуванні узагальнень й визначенні тенденцій політичного становища німецької громади.

Порівняльний метод має універсальний характер, бо без використання принципу аналогій неможливе створення цілісної картини історичного минулого. Метод став у нагоді під час порівняння становища німецьких колоній при владі різних урядів, які були при владі протягом 1917-1921 рр.

Робота складається з чотирьох розділів. У першому розділі подається інформація про вплив новоствореного уряду УНР на становище німецьких колоній, про зміни в політичному житті німецької громади в цей період. В підрозділ винесено теоретичні засади політики Директорії щодо німецьких колоній.

В другому розділі досліджується взаємодія німецьких колоністів з урядом Української гетьманської Держави, висвітлюється особливості привілейованого становища німецького населення в умовах окупації військами країн Четверного союзу.

У третьому розділі з'ясовується ступінь активності представників німецьких колоній у збройній боротьбі проти більшовицького, денікінського і комуністичного режимів, а також проти селянських повсталих загонів.

Четвертий розділ висвітлює особливості політики більшовицької влади щодо німецького населення, участь німецьких колоній у селянських повстаннях проти радянської влади.

Саме така структура роботи дозволяє послідовно і детально дослідити становище німецьких колоній в умовах постійних змін влади в період Української революції 1917-1921 рр.

Для вивчення теми було використано низку джерел та літератури. Уся наявна література згрупована за принципом: від узагальнюючих праць до творів у яких безпосередньо розкриваються сюжети, пов'язані з темою дипломної роботи.

Узагальнююча праця Д. Д. Дорошенка [18; 19] охоплює період історії України 1917-1923 років, подається ґрунтовне документальне дослідження

подій, висвітлено розгортання національного руху під час березневих подій 1917 року в Росії, діяльність Центральної ради, боротьбу за державну незалежність України. Автор стояв біля витоків історіографії української революції, автор був очевидцем подій, які описував і це дає можливість уявити загальну картину подій Української революції.

У праці В. А. Савченко [40] розглянуто воєнні події Української революції, пов'язуючи їх з прагненням українського народу до державної незалежності. Автор подає важливі для дослідження є не відомі широкому загалу людей факти військової історії України. Детально він розглянув збройну боротьбу періоду 1918-1921 рр.

В. Ф. Солдатенко [43] у своїй праці в хронологічній послідовності відтворюється розвиток історичних подій в Україні на переломному рубежі – у добу революцій 1917 – 1920 рр. В ньому здійснений комплексний підхід у дослідженні найзначущіших проблем, які і розкривають панораму основних подій зазначеного періоду. Автор підготував працю, яка суттєво доповнює і розширює наші знання, уяви про Українську революцію.

У книзі, створеній інтернаціональним колективом учених, Україна між самовизначенням та окупацією: 1917–1922 роки [45] висвітлюється історія України у широкому контексті подій Першої світової війни. Революційних процесів на теренах колишньої Російській імперії, які актуалізували українське питання, уможливили державну незалежність УНР, перетворення її на суб'єкт міжнародних відносин. У центрі дослідження знаходиться політика Німеччини та Австро-Угорщини щодо України. Водночас показано ставлення інших європейських держав, США, більшовицької Росії. Праця є важливою складовою у вивченні Української революції в рамках світових зовнішньополітичних відносин.

Для здійснення роботи буди залучені загальні праці з історії національних меншин на території України.

Праці С. В. Кульчицького [27; 28] відрізняються широкою джерельною та літературною базами, авторським ново баченням деяких проблем, автор

звертає увагу на багато маловідомих, проте визначальних фактів. На даний момент його публікації в цій сфері вже стали хрестоматійними. Найбільш ґрунтовні праці з національної політики більшовиків в Україні під час створення комуністичного ладу належать саме цьому авторові.

Історія повстанства в контексті військової історії України, участі у них етнічних меншин до сьогодні залишається однією із найменш вивчених її сторінок. Ю.В. Котляр [22] у своїй праці на підставі великого джерельного матеріалу (архівів, спогадів, преси) досліджується повстанський рух етнічних меншин півдня України, який був спрямований проти денікінщини та більшовицько-тоталітарного режиму. Визначено особливості повстанської боротьби у тому числі і німецького населення. У праці висвітлюються маловідомі факти з участі німецьких колоністів в збройній боротьбі.

Окремо треба розглянути праці В. В. Устименко, [46; 47] який має цілу низку публікацій, які стосуються етнічних конфліктів та протиріч в Україні 1917-1921 рр., особливостей правового статусу етнічних груп и формування правової бази для регулювання міжетнічних відносин в період Української Центральної Ради. Статті автора допомагають сформулювати чітке представлення про становище етнічних меншин в революційну добу. Автор приділив велику увагу правовим аспектам, та розкрив історичні фактори, які вплинули на становище етнічних меншин.

Наступні праці більш вузькоспеціалізовані, вони стосуються безпосередньо становища німецьких колоній в період 1917-1920 рр.

Досліджуючи становище німецьких колоній після встановлення більшовицької влади, була використана стаття М. В. Панчука, [35] в якій показано негативні зміни, які принесла нова влада. Наведені факти дають нам відчутти дух епохи.

Стаття А.А. Айсфельда [6] дає загальну характеристику становища німецьких колоній в період 1917-1918 роках. Автор подає розлогі факти та витяги з документів.

Стаття Т.Ю. Горбань [15] присвячена аналізу політичних пріоритетів німецької етнічної меншини в добу революції 1917 – 1920 рр. в Україні. Автор робить наголос на тому, що у середовищі німців України не було єдності. Автор приділяє велику увагу подіям які впливали на німецькі колонії, та розкидає історичні фактори, які формували політичні пріоритети німецьких колоністів.

Висвітлена діяльність німецького населення у повстанському русі в праці Ю. В. Котляра [21]. Автор залучив велику кількість джерел, що дозволило подати маловідомі факти повстанського руха 1918-1920 рр. До теми збройної боротьби німців звертається і Ю.Н. Лаптев [30] в своїй статті він описує менонітські збройні формування, які є феноменом того часу. Також не оминає увагою різні погляди щодо військових союзників в німецьких колоніях.

Для вивчення та аналізу теми залучені наступні джерела: актові матеріали та джерела особистого походження.

Мемуари учасника повстань Я. П. Ряппо [5] дозволяють побачити дії, які розгортаються з лютого 1917 р. до 1919 р., очима очевидця, який перебував у центрі подій. Автор зупинявся переважно на взаємовідносинах між партіями, описував перший період радянської влади на Півдні України, акцентуючи свою увагу на повстанні миколаївських робітників проти німців.

Використано низку збірок документів, присвячена німцям в Україні в 20-31-ті роки ХХ ст., [1-3] документи в ній дають нам можливість проаналізувати зміни в економічному житті німецьких колоній після встановлення більшовицької влади. Збірка документів і матеріалів Української Центральної Ради [4] є фундаментальним джерелом, яке в рамках данної праці дозволило дослідити національну політику Центральної Ради.

Загальна кількість використаних джерел та літератури: 5 джерел, 47 одиниць літератури.

ВИСНОВОК

Становище німецьких колоній на півдні України протягом Української Національної революції 1917-1921 років треба розглядати скрізь призму аграрних перетворень, які запроваджував кожний з новостворених урядів. Так як півторасторічне проживання на території Російської імперії у привілейованих умовах дало колоністам можливість нагромадити значні земельні володіння та перетворитися в основній своїй масі в заможну верству населення.

Політика українських урядів щодо аграрних програм, які безпосередньо впривали на німецьких колоністів втілювалася у двох концепціях:

Республіканські сили, зокрема, уряд УНР на чолі з В.Голубовичем, запропонували програму соціалізації землі - зрівняльного та безкоштовного її розподілу в користування незаможних селянських верств, вдосконалену в подальшому Директорією УНР. Тому спочатку байдуже відношення німецького населення переростало у дедалі більше невдоволення нею, викликане різким погіршенням ситуації в Україні та земельним законодавством, яке обмежувало норми землеволодіння. Тому німецькі колоністи з задоволенням вітали в лютому 1918 р. австро-німецьку армію, яка вступила в Україну згідно з Брестською угодою. В подальшому аграрна політика Директорії УНР також викликала незадоволення у німецького населення. За часи гетьманата Скоропадського вони вже встигнули за допомогою австро-німецької армії повернути собі землі та майно, не зважаючи на незмінність курсу Центральної Ради.

Консервативні національні сили Української Держави П. Скоропадського виробили помірковану аграрну реформу, спрямовану на створення за рахунок викуплених у великих землевласників земель трудового середнього землеволодіння. Це був найсприятливіший час для німецьких землевласників. Опинившись в умовах австро-німецької окупації України у становищі привілейованої, німецькі колоністи, як і раніше,

дистанціювалися від українського населення. І як зазначено вище, насильно повертали собі втрачене майно і землю.

Стосунки німецьких землевласників з радянською владою відразу визначилися як протистояння. Німецькі колоністи не належали до сільської бідноти, на яку робила ставку радянська влада у проведенні своєї політики на селі. Тож і ставлення її до класово ворожої сили – сільської буржуазії, “куркулів”, в умовах проведення політики “воєнного комунізму” було відповідним.

На збройну боротьбу німецьке населення спонукали постійні зазіхання на їх аграрні володіння. Нова зміна аграрної політики, яка приходила з новим урядом протягом 1917-1920 рр. змусила німецьких колоністів взятись за зброю. Особливо активно вони долучились до збройних протистоянь в період наступу більшовицької влади.

Слід зазначити, що за весь досліджуваний період німці не приймали активну участь, вихідців з колоній в урядовому апараті. Запропоновані представникам німецької національної меншини три місця в Центральній Раді так і лишилися незайнятими до кінця 1917 р. – депутатів від німців не було обрано. У виборчих процесах періоду революції німці висували своїх представників, на Українських Установчих Зборів вони видвинули свій національний список в Херсонській губернії і досить організовано проголосували, підтримавши своїх.

Німці завжди відрізнялись відокремленістю від іншого населення, вони протягом багатьох років зуміли зберегти культуру, мову всередині своєї громади. Мовно-культурна політика революційних урядів не торкнулась німецьких колоній. Навіть найрадикальніша політика українізації Директорії не вийшла за межі Києва. Тільки після приходу більшовицької влади колонії насильно русифікувались, що викликало різкий супротив німецького населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Опубліковані джерела

Документи

1. Законодательные акты 1918 года. – Вып. V. – Апрель - июнь. Законы Украинской Державы. – Одеса, 1918. – 256 с.
2. Національні процеси в Україні. Історія і сучасність: Документи і матеріали. – 1997. – С. 514-515.
3. Німці в Україні (20–30-ті р.р. ХХ ст.) : [зб.документів] / упоряд. Я.В Яковлева., Б.В. Чирко, С.П. Пишко. – Київ, 1994. – 178 с.
4. Українська Центральна Рада : документи і матеріали / упоряд. О.В. Верстюк. – К. : Наукова думка, 1996. – 400 с.

Мемуари та спогади

5. Ряппо Я. Революционная борьба в Николаеве (Воспоминания) / Ян Ряппо // Летопись революции. – 1924. – № 4. – С. 26 – 29, 38.

ЛІТЕРАТУРА

6. Айсфельд А.А. Немецкие колонисты Юга Украины в 1917-1918 годах /А.А.Айсфельд // Вопросы германской истории. – Днепропетровск : Днепропетровский гос. ун-т, 1996. – С.125-132
7. Барвінська П.І. Українсько-німецькі відносини в 1917 - 1922 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Поліна Іванівна Барвінська; Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова. – О., 2001. – 23 с.
8. Безносков А. Колонистское население и вооруженная борьба на Юге Украины (конец 1918 – осень 1920 гг.) / А. Безносков // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. – Днепропетровск, 2005. – С.35-39
9. Безносков А. Самообороны отряды / А. Безносков, А. Айсфельд // Немцы России: Энциклопедия. – М. : ЭРН, 2006. – Т. 3: П-Я. – С. 370-376

10. Безносів О. Збройні формування німецьких колоністів та менонітів Півдня України (1918-1921) / Олександр Безносів // Військово-історичний альманах. – 2011. – № 1. – С. 7-23
11. Васильчук В. Німці України: суспільно-політичний та національні аспекти ХХ - початок ХХІ ст.: дис.... д-ра іст. Наук : 07.00.01 / Володимир Миколайович Васильчук ; Київ. нац. лінгвістичний ун-т. – Київ, 2006. – 250 с.
12. Верменич Я.В. Національна політика більшовиків і опозиція: підґрунтя маневрів навколо українізації 20-30-х рр. ХХ ст. / Я.В. Верменич// Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – Київ, 2005. – С. 45-59
13. Вінцковський Т.С. Німецькі колонії Таврійської губернії в період революції 1917 року (за матеріалами газети «Южные ведомости») / Тарас Вінцковський // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри : матеріали наук. конф. – Одеса : ОНУ, 2015. – С.39-44
14. Гвоздик В.С. Зміни у співвідношенні партійно-політичних сил на Півдні України під час виборчих кампаній 1917 – початку 1918 рр . /Василь Гвоздик // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – Вип.27. – С.102-108
15. Горбань Т. Ю. До питання політичних пріоритетів німців України в період національно-демократичної революції 1917-1920 рр. / Тетяна Горбань // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – К. : Наукова думка, 2004. – Вип.16. – С.43-61
16. Грушевський М.С. Народностям України / Михайло Грушевський // Великий українець. – 1992. – №2 – С.106-120.
17. Дорнік В. Україна між самовизначенням та окупацією: 1917–1922 роки [пер. з нім.] / Вольфрам Дорнік . – К. : Наукова думка, 2015. – 512с.
18. Дорошенко Д. Історія України 1917 - 1923 рр. / Д.Дорошенко. – Ужгород, Нью-Йорк, 1930. – Т.1. – 437 с.

19. Дорошенко Д. Історія України 1917 - 1923 рр. / Д. Дорошенко. – Ужгород, Нью-Йорк, 1932. – Т. 2. – 512 с.
20. Коган С. Повстання куркулів у німецьких колоніях на Одещині (1919 рік) / С. Коган, Н. Межберг // Літопис революції. – 1929. – № 2. – С. 141-156.
21. Котляр Ю. Н. Німецьке та болгарське населення Півдня України у повстанському русі селян(1918-1920 рр.) / Ю. Н. Котляр // Юго-Запад. Одессика. – Одеса, 2007 . – Вып.3. – С.100-107.
22. Котляр Ю.В. Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917-1931) .) [Електронний ресурс] / Ю. Н. Котляр . – К: Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2008. – 156 с. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/index.php?m=9&b=37> (17.03.2016)
23. Кривошей Г.Ф. Етносоціальна база української революції (березень 1917 – лютий 1918 р.): автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01 / Галина Федорівна Кривошей; Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 1997. – 21 с.
24. Кришина Н.В., Савченко Г.А. Діяльність німецьких економічних організацій в Україні у 1918 році [Електронний ресурс] / Н.В. Кришина, Г.А. Савченко // Етнічна історія народів Європи . –2004. – Вип.16. – С. 67-72. – Режим доступу: http://ethnic.history.univ.kiev.ua/upload/gallery/2004/16/16_12.pdf (29.04.2016)
25. Кудряченко А. Німці України: минуле і сьогодення / А. Кудряченко // Розбудова держави. – 1994. – №5. – С.19-24.
26. Кулінич І.М., Кривець Н.В. Нариси з історії німецьких колоній в Україні / І.М. Кулінич, Н.В. Кривець. – Київ, Наукова думка, 1995. – 213 с.
27. Кульчицький С.В. Національна політика більшовиків в Україні під час створення комуністичного ладу / Станіслав Кульчицький // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Харків, 2005. – С. 38-49.

28. Кульчицький С.В. Новий погляд на Російську революцію 1917 р. / Станіслав Кульчицький // Історія в школах України : Наук.-метод. журнал. – 2005. – №1. – С. 33-51
29. Курас І.Ф. Панчук М.І Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. / І.Ф. Курас, М.І Панчук – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2000. – 357 с.
30. Лаптев Ю.Н. Немцы и меннониты Юга Украины в гражданской войне (1918-1920 гг.) / Юрий Лаптев // Вопросы германской истории. Сборник научных статей. – Днепропетровск, 2000. – С. 62-68
31. Макаренко Т. П. Національна політика центральної ради в умовах незалежності УНР (січень-квітень 1918 р.) [Електронний ресурс] / Т.П.Макаренко //Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2008. – Випуск 13. – С.31-35. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10395.html> (3.04.2016)
32. Марчук М. Освітня політика в Україні в умовах національно-культурного відродження: етнонаціональні аспекти (1917 – кінець 1920-х років) [Електронний ресурс] / М. Марчук // Етнічна історія народів Європи. – Київ, 2002. – Вип. 12. – С. 96-100. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2002_12_26.pdf (3.04.2016)
33. Німці в Україні : Науково-допоміжний бібліографічний покажчик (1917-1941 рр.) / уклад. Н. А. Дехтярьова. – Київ : Книжкова палата України, 1998. – 352 с.
34. Особливості соціального та правового статусу етнічних груп та його вплив на міжетнічні протиріччя та соціальні конфлікти // Проблеми вивчення історії Української революції 1917 – 1921 років. Збірник наукових статей / гол.ред. В. Ф. Верстюк. – К.: Інститут історії НАН України, 2012. – Вип. 7. – С. 199-220

35. Панчук М. Під пресом тоталітарного режиму: німці України в радянський період / Май Панчук, Леонтій Польовий // Політика і час. – 1992. – № 9/10. – С. 61-66
36. Перепаддя В.В. Кримська проблема в 1917-1918 рр. [Електронний ресурс] / Володимир Перепаддя// Південна Україна ХХ століття. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Запоріжжя: ЗДУ, 1998. – Вип. 4. – С.128-139. Режим доступу: <http://web.znu.edu.ua/pu/articles/65.pdf> (18.04.2016)
37. Подковенко Т. О. Права національних меншин і громадян УНР за часів Української Центральної Ради / Т.О. Подковенко // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права . – Хмельницький, 2006. – С. 33-47
38. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. / О.С. Рубльов, О.П. Реєнт. – Київ : Альтернативи, 1999. – 320 с.
39. Рябошапко Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000) / Л. Рябошапко. – Львів, 2001. – 212 с.
40. Савченко В. А. Дванадцять війн за Україну / В.А. Савченко. – Харків : Фолио, 2006. – 301 с.
41. Сергійчук В. Німці в Україні / Володимир Сергійчук // Український світ. – 1993. – №3\12. – С.60-83
42. Середа А.П. Досвід організації органів державної влади в добу Гетьманату П.Скоропадського / А.П. Середа // Науково-документальна збірка до 90-річчя запровадження державної служби в Україні. – Київ, 2008. – 511 с.
43. Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу. Історичні есе-хроніки / В.Ф. Солдатенко. – Харків,2008. – 365 с.
44. Турченко Г.Ф. Міжнародні аспекти інтеграції території Південних губерній до складу України в 1918 р // Галина Турченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького держ. університету. – 2004. – Вип.18. – С.123-141

45. Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки / В. Дорнік, Г.Касьянов, П. Ліб [та ін.] ; [кер. авт. кол., гол. упорядн. В. Дорнік ; наук. ред.Р. Пиріг ; перекл. з нім. В. Кам'янець] ; НАН України. Інститут історії України. – Київ : Ніка-Центр, 2015. – 512 с.
46. Устименко В. Міжетнічні конфлікти та протиріччя в Україні (1917 – 1920 рр.) / Володимир Устименко // Проблеми вивчення історії Української революції 1917 – 1921 років. Збірник наукових статей. – Київ, 2011. – С.186-198
47. Устименко В.В. Особливості соціального та правового статусу етнічних груп та його вплив на міжетнічні протиріччя та соціальні конфлікти / В.В.Устименко / Проблеми вивчення історії Української революції 1917 – 1921 років. Збірник наукових статей – Київ: Інститут історії НАН України, 2012. – С. 199-220
48. Устименко В.М. Формування правничої бази для регулювання міжетнічних відносин у період Української Центральної Ради ./ В.М. Устименко // Український історичний журнал: науковий журнал. – 2012. – № 1. – С.45-52.
49. Чикаленко Є. Уривок із споминів за 1917 рік / Є. Чикаленко // Науковий збірник Української вільної академії наук у США. – Нью-Йорк, 1999. – С. 254-255.
50. Ядловська О.С. Етнічні меншина України за Директорії УНР / Оксана Ядловська // Зап. іст. ф-ту Одес. нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова. – 2007. – Вип. 18. – С. 100-107
51. Ядловська О.С. Політичні результати виборів до Українських установчих зборів на Півдні України за доби Центральної Ради / Оксана Ядловська // Культурологічний вісник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2009. – С. 71-77
52. Ядловська О.В. Трансформації серед німецького населення Півдня України в 1917-1920 рр. / Оксана Ядловська // Схід : Аналітично-інформаційний журнал. – 2007. – №2 . – С.64-67